

نقش پیش‌تدبیری سیاسی در نظام مدیریت سیاسی اسلام

حسین منفکر^۱

استادیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشگاه پیام نور

(تاریخ دریافت: ۹۱/۷/۲۳ - تاریخ تصویب: ۹۲/۲/۱۰)

چکیده

هدف این مقاله تشریح و گسترش نقش پیش‌تدبیری - که بخشی از تدبیر شمرده می‌شود - برای پیشگیری از بروز وقایع سازمانی و نظام سیاسی است. از این‌رو تلاش شده است ضمن تشریح اهمیت و ضرورت آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری در برنامه‌ریزی‌های مدیریت سیاسی، زمینه‌های لازم برای مبادرت به پیش‌تدبیری طرح، و شرایط و عوامل مؤثر که هدایت‌کننده برنامه‌های پیش‌تدبیری می‌باشد همراه دو مدل علی - حلقوی بررسی شوند. آنگاه نقش آگاهی و بینش در امور سیاسی، احکام و فرمان‌های الهی و امور علمی برای طرح زوایای مربوط شکافته می‌شود، و در خاتمه مبانی لازم و بنیادین پیش‌تدبیری در برنامه‌های مدیریت سیاسی به عنوان نتیجه‌گیری ارائه می‌گردد.

واژگان کلیدی

پیش‌تدبیری، مدیریت، مدیریت سیاسی

۱. مقدمه

نظام مدیریت سیاسی در تفکر اسلامی از اصول اعتقادی آن سرچشمه می‌گیرد. بنابراین، مدیریت بر یک مجموعه انسانی و در یک سازمان در راستای مدیریت جهان آفرینش است. با این ویژگی، مدیریت به عنوان یک بینش نیز مطرح است. بر این اساس، مدیر نیز عضوی از اعضای نظام آفرینش است و باید با ضوابط و قوانین کلی آن همراه و هماهنگ باشد، زیرا مجموعه تشکیلاتی که به وی سپرده شده هدفش نظم کلی جهان برای پیشبرد فعالیت‌های بشری و دستیابی به سطوح آرمانی است.

«وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى»: آن خدایی که هر چیز را قدر و اندازه‌ای داد و به راه کمالش هدایت کرد (اعلی / ۳)، درعین حال مجموعه‌ای ایجاد کرده که اجزای آن دارای نظم و تشکیلات است و با یک مدیریت قدرتمند و یگانه، یعنی الله، در سیر تکاملی است. خداوند تبارک و تعالی برای کلیه پدیده‌های جهان آفرینش به نحوی بارز سیاست و خط‌مشی تعیین کرده است؛ چراکه قرآن مجید بارها «تَدْبِيرَ الْأَمْرِ مِنَ السَّمَاءِ فِي الْأَرْضِ» را به انسان گوشزد می‌کند. بنابراین، شناخت حرکات و فعالیت‌های هستی، تدبیری برای راه و رسم و حدود فعالیت‌ها در سازمان‌های سیاسی شمرده می‌شود. همان‌طور که برهان نظم از مدیریت حساب‌شده این جهان به وجود آمده و سیاست که مدیریت توجیه انسان‌ها با نظر به واقعیت‌های انسان «آن چنان که هست» و «آن چنان که باید باشد» است (محمدتقی جعفری، ۱۳۶۹، ص ۴۷)؛ از این رو برنامه‌ها باید با دیدگاه هدف‌های عالی مطابق باشد.

«الاحول و لاقوة الا بالله العلی العظیم»: هیچ جنبشی و قوت و نیرویی نیست به جز خدای والای بزرگ (عباس قمی، ۱۳۶۹، ص ۸۹). پیش‌تدبیری برنامه‌های عملیاتی، مهم‌ترین عامل برای تبیین مأموریت‌ها و هدف‌هاست. از طریق پیش‌تدبیری می‌توان به طراحی افق‌های روش انجام فعالیت‌های سیاسی مبادرت ورزید. برانگیخته شدن انبیا برای استخراج ذخایر ارزشمند اندیشه‌ها و قرار دادن در مسیر رشد و کمال، همانا تدوین و ترسیم سیاست‌ها و خط‌مشی الهی است: «وَيُثَبِّرُوا لَهُمْ ذَفَائِنَ الْعُقُولِ وَ يُرُوهُمْ الْآيَاتِ الْمُقَدَّرَةَ مِنْ سَقْفِ فَوْقَهُمْ مَرْفُوعٍ، وَ...» (نهج‌البلاغه، ۱۳۶۸، ص ۶). در این مقاله، با طرح ضرورت و اهمیت پیش‌تدبیری در ارتقای دستیابی به هدف‌های سازمان سیاسی، شرایط و زمینه‌های لازم را برای پیش‌تدبیری سیاسی مطرح نموده، سپس بر اساس روش قیاسی به تبیین عوامل مؤثر در پیش‌تدبیری سیاسی می‌پردازیم. در تحلیل عوامل از مدل‌های علی - حلقوی پویایی‌های سیستم استفاده می‌گردد.

۲. اهمیت و ضرورت

از بااهمیت‌ترین مبانی تصمیم‌گیری، پیش‌تدبیری سیاسی وقایع و فعالیت سازمان‌ها و نظام‌های

سیاسی است. در سازمان‌های سیاسی برای ایجاد حیات درازمدت و ترسیم افق برنامه‌ها، فعالیت‌ها و منابع، لازم است در چارچوب سیاست‌ها و خط‌مشی‌های بلندمدت پیش‌بینی صورت پذیرد. از این رو، مدل‌سازی ضرورت یافته و نتایج مدل‌ها که تولید ارقام پیش‌تدبیری سیاسی است، گام‌های مؤثر در شناخت آینده خواهد بود. پیش‌بینی در واقع شناخت محیط آتی و عوامل مؤثر بر آن و یافتن تهدیدها، تنگناها، موقعیت‌ها، فرصت‌ها و تقاضاهای وضعیت فعالیت‌های سازمان در آن محیط است. این وضعیت، امکان تخصیص بهینه منابع موجود، گسترش و بهره‌برداری از آن‌ها را با تبدیل ضعف‌ها به قوت در محیط درونی برای فعالیت‌های آتی فراهم می‌سازد. برای ارزیابی توان دستیابی به مأموریت‌ها، سیاست‌ها و هدف‌ها و ملحوظ نمودن عوامل محیطی در میزان تحقق آن‌ها، شناسایی نتایج و ارزیابی عملکرد فعالیت‌ها، از شرایط مهم و اولیه پیش‌بینی به‌شمار می‌روند. امام علی (ع) به فرزندش امام حسین (ع) در خصوص عاقبت‌نگری فرمود: «هرکس بدون نگرش به عواقب در ورطه کارها درآید، خود را در معرض مصائب و مشکلات نهاده است». ایشان نیز در جایی دیگر پیرامون ضرورت پیش‌تدبیری سیاسی می‌فرمایند: «مؤمنین کسانی هستند که نسبت به آینده و پیش روی خود آگاه هستند». چنین مدیری اگر بر سازمانی مدیریت نماید، به‌طور طبیعی سازمان وی نیز این خصوصیت را جامعه عمل خواهد پوشاند.

امام باقر (ع) از رسول گرامی اسلام (ص) نقل می‌کند که فرمود: «هر وقت به کاری همت می‌گماری، عاقبت آن را بیاندیش، اگر به خیر و رشد می‌انجامد، دنبال کن و اگر به شر و انحطاط منتهی می‌شود، رها کن» (محمدرضا حکیمی و همکاران، ۱۳۵۸، ج ۱، ص ۱۴۵). همان‌طور که ملاحظه می‌شود در این سه حدیث، بر ترسیم فعالیت‌های آینده و شناخت حرکات، رفتار و سنجش نتایج برای تصمیم‌گیری تأکید شده است.

۳. شرایط و زمینه‌ها

دستگاه مدیریت سیاسی باید بتواند شرایط درونی سازمان را به‌گونه‌ای مساعد سازد تا مدیران و کارشناسان مختلف سازمان:

به اثربخش بودن پیش‌تدبیری سیاسی و سنجش نتایج باور داشته باشند.

به پیش‌تدبیری سیاسی و آینده‌سازی فعالیت‌ها بپردازند.

برنامه‌ریزی کنند.

نظم، انضباط و هماهنگی در سازمان‌ها برقرار سازند.

درحقیقت، برنامه‌ریزی، مترادف با پیش‌بینی و آینده‌نگری فعالیت‌ها و تلاش‌هایی است که باید در محدوده معین و با زمان مشخص انجام شود. سازمان برای پیش‌تدبیری با چهار منبع مهم روبرو است:

دانش و علم

کارشناسان خبره (علما و حکما)

امکانات و تجهیزات

فضا و محیط

بنابراین، فکر سالم و تفکر علمی با همنشینی و مشاوره با علما و حکما، و کارشناسان خبره ایجاد می‌شود. امام علی (ع) در نهج‌البلاغه به مالک اشتر می‌فرماید:

«در آموختن حقایق از دانشمندان و در کاوش با حکما فراوان با آنان همنشین باش، برای فراگیری و تثبیت مصالح جامعه خود و برپا داشتن آنچه که مردم را پیش از تو (در زندگی صحیح) پابرجا داشته است، با دانشمندان به طور فراوان همنشین باش و با حکما بحث و کاوش نما». در دستگاه مدیریت از این نظر که با سرنوشت انسان‌ها و جوامع سروکار دارد و سمت و سوی حرکات و رفتارهای سازمانی و حتی جامعه را مشخص می‌نماید، توجه دقیق و انجام کارها در موقع و زمان و محل خود اهمیت فراوان پیدا می‌کند. امام علی (ع) در ادامه سخنان خود به مالک اشتر می‌فرماید: «و کار هر روز را در همان روز انجام بده، زیرا برای هر روز موقعیتی است» (همان، ص ۱۴۵). این وظیفه را می‌توان قاعده‌ای کلی در کسب موفقیت‌آمیز هدف‌ها دانست. به‌طور کلی، این حدیث تذکر تدوین برنامه‌های عملیاتی را بر اساس برنامه‌های بلندمدت گوشزد می‌کند. دقت در انجام هر فعالیت در زمان و موقعیت خود، نشان از توان و سازگاری قدرت اجرایی برای پیشبرد فعالیت‌های پیش‌بینی شده دارد.

۴. سنت‌ها و قوانین

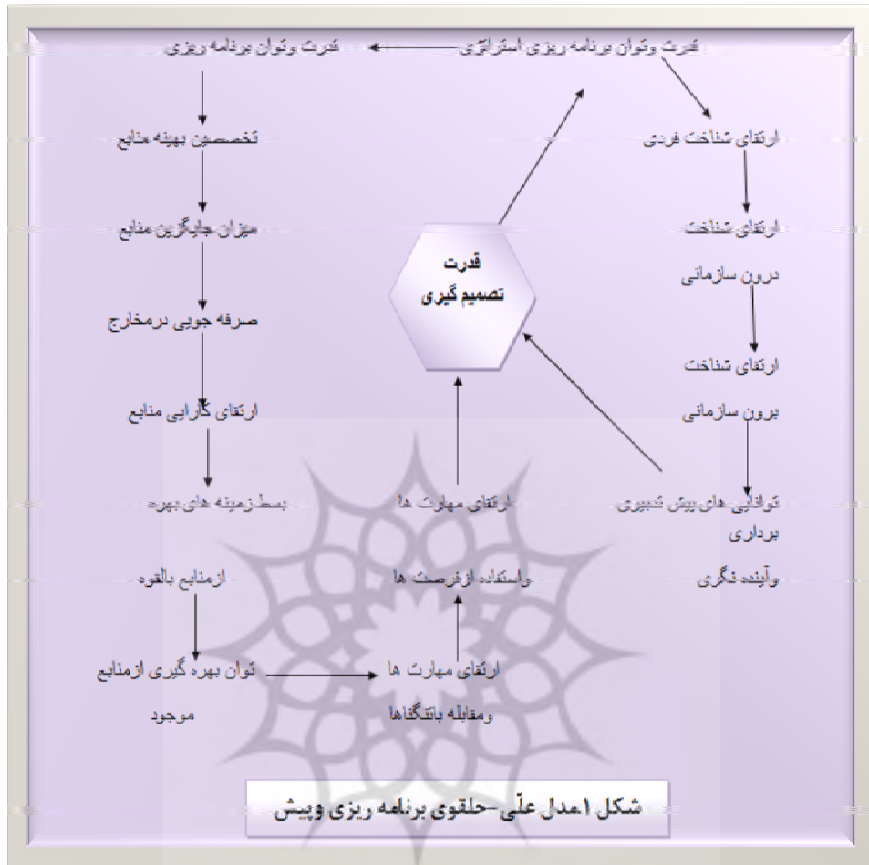
شناخت سنت‌ها و قوانین و لحاظ نمودن آن‌ها در پیش‌بینی روند فعالیت‌های سیاسی سهم مهمی در صحت و دقت پیش‌تدبیری سیاسی ایفا می‌کند. مدیری که در محیط درونی و برونی سازمان با سنت (به معنای قانون الهی) و قانون آشنایی کافی داشته باشد، قادر خواهد بود روابط علی داده‌ها را در مدل‌سازی و پردازش مدل‌های تدبیری تبیین نماید و از این‌رو، نتایج پیش‌تدبیری سیاسی در انطباق بیشتر با شرایط واقعیات سیاسی خواهند بود. بدین‌سان، توانایی زیادی در استفاده از معیارها و ضوابط در برنامه‌ریزی خواهند داشت. خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید می‌فرماید:

«قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض» (آل عمران / ۱۳۷): از شما سنت‌هایی بوده که منقرض شده است، پس در زمین به سیر و تحقیق پردازید.
 «یرید الله لیبین لکم ...» (النساء / ۲۶): خداوند می‌خواهد برای شما سنت‌هایی را که پیش از شما در جریان بوده‌اند بیان و هدایت کند.

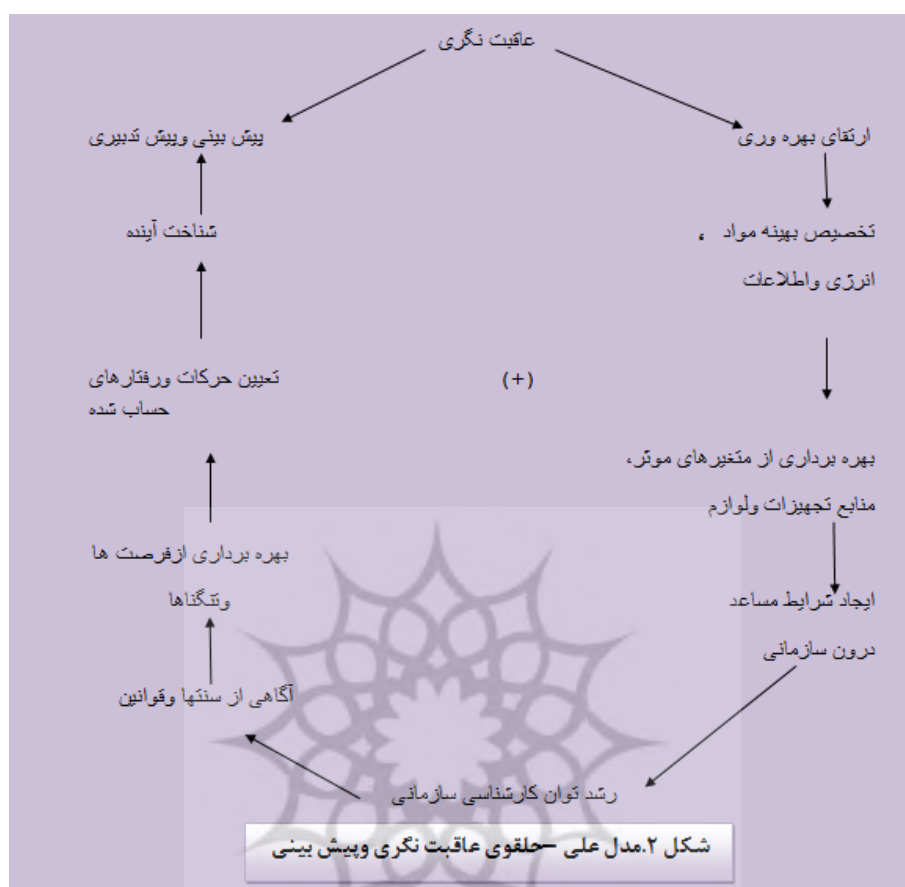
امام محمد باقر (ع) می‌فرماید: «هر بنده‌ای از بندگان خداوند که یک سنت هدایت را وضع کند برای او است مثل پاداش کسی که به آن سنت عمل کند بدون اینکه از اجر عمل‌کنندگان به آن کاسته شود، و هر بنده‌ای از بندگان خداوند سنت ضلالتی وضع کند برای او است و بال کسی که به آن سنت عمل کند بدون اینکه از وبال عمل‌کنندگان به آن سنت گمراه‌کننده کاسته شود» (شیخ عباس قمی، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۶۶۵).

از این دو سوره و حدیث می‌توان دو نوع سنت و قانون استخراج کرد: یکی سنت‌ها و قوانین خاص و موضوعی، و دیگری سنت‌ها و قوانین عام و عمومی.

این سنت‌ها و قوانین در علوم انسانی و اجتماعی فراوانند که بر پایه نظم الهی قرار دارند و با افزایش دانش مدیریت و کارشناسان سازمان‌ها قدرت به‌کارگیری از آن‌ها بیشتر می‌شود. پیش‌تدبیری هم بر سنت‌ها و قوانین استوار است و هم با تحقق آن‌ها به سنن و قوانین جدیدی می‌توان دست یافت. اهمیت این سنت‌ها به حدی بالاست که حتی امام علی (ع) برای معاشرت مالک اشتر هم خط‌مشی تعیین کرده است و می‌فرماید: «پس ای مالک، در حوزه مدیریت خویش، با افراد اصیل و خانواده‌های صالح و خوش سابقه پیوند برقرار نما و سپس با مردمانی که دارای صفاتی چون رشادت، شجاعت، سخاوت و بزرگواری هستند معاشرت کن، زیرا چنین مردمی منبع کرامت و شاخه‌های درخت فضیلت می‌باشند». از این‌رو، استفاده از کارشناسانی که منبع کرامت و فضیلت هستند و پیش‌تدبیری‌هایی مبتنی بر رشادت، شجاعت، سخاوت و بزرگواری داشته باشند، از ضرورت‌های دستگاه سیاست‌گذار در جامعه به‌شمار می‌رود. این‌ها قدرت نوآوری و خلاقیت بالایی خواهند داشت و می‌توانند جامعه و سازمان را در مسیر پیشرفت‌های عظیم قرار دهند. در شکل یک و دو مدل علی - حلقوی برنامه‌ریزی استراتژیک، عملیاتی، قدرت تصمیم‌گیری و پیش‌تدبیری ارائه شده است. در این دو شکل، علامت () نشانه جهت تأثیر دو متغیر به صورت علی است و علامت (+) نشان از تأثیر مثبت دارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

از آنجا که مدیران نقش بسزایی در تدوین سیاست‌های استراتژیک سازمان‌های سیاسی ایفا می‌کنند، لازم است سه نوع آگاهی و بینش داشته باشند تا مهارت، قدرت، تحلیل، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی آنها افزایش یابد:

۱.۴. آگاهی و بینش از احکام و فرمان‌های الهی

منظور از آگاهی اسلامی، اطلاع از احکام و فرمان‌های الهی است و منظور از آگاهی عملی، داشتن مطالعات و تحصیلات علمی در زمینه شغلی و برخورداری از قدرت تحلیل است. بینش سیاسی مدیر نیز همان اشراف و تسلط بر جریان‌ها و القاهای سیاسی است که در حوزه مسئولیت مدیریت و در جامعه به‌وقوع می‌پیوندد. ضروری است مدیر در تحقق وظایف خود و هدف‌های سازمان همه جوانب را در نظر گرفته، تحت نفوذ افکار و عقاید خاصی نباشد. از این‌رو مدیر، نه تنها باید تخصص و دانش داشته باشد، بلکه باید به صورت یک وظیفه واجب

تفقه در دین بنماید و از قوانین و احکام اسلامی اطلاع درستی داشته باشد تا در تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها و ارزیابی عملکردها از آن‌ها بهره‌افری ببرد و از صدور فرمان‌ها و هرگونه اقدام برخلاف خواست و رضای پروردگار متعال پرهیز کند .
خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید می‌فرماید:

و کل شی احصیناه کتاباً (نبأ/ ۲۹): و حال آنکه حساب هر چیزی را در کتابی به احصا و شمارش در آوردیم .

و کل شیء فعلوه فی الزبر و کل صغیر و کبیر مستطر (القمر/ ۵۳ و ۵۲): آنچه از اعمال (خرد یا کلان) انجام داده‌اند در کتاب‌ها نوشته شده است.
و مایعقلها الا العالمون (عنکبوت/ ۴۳): و تعقل نمی‌کنند (درک نمی‌کنند) و نمی‌فهمند مگر اینکه آگاه و عالم باشند.

فحکم بینهم بما انزل الله (مائده/ ۴۸): پس در میان آنان به حکم قرآن قضاوت کن.
أفحکم الجاهلیة بیعون و من أحسن من الله حکماً لقوم یوقنون (مائده/ ۵۰): آیا باز تقاضای تجدید زمان جاهلیت را دارند و کدام حکم از حکم خدا برای اهل یقین نیکوتر خواهد بود.

هرکس که بر آنچه خداوند امر فرموده حکم نکنند، پس کافر، ظالم و فاسق است (مائده/ ۴۴ و ۴۵ و ۴۷).

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: هنگامی که حاکم و مدیر جامعه در اخلاق و رفتار دگرگونی حاصل شود، زمان دگرگون می‌شود.
امام علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید:

پروردگار بر شما فرایض و اعمالی را واجب کرده است، آن‌ها را ضایع نکنید و حدودی از برای شما قرار داد، از آن سرپیچی ننمایید (حکمت ۱۰۲).
ای مردم سزاوارترین شخص به امر رهبری، تواناترین مردم است بر آن و داناترین آنان است در آن به امر و احکام خداوند (خطبه ۱۷۲).

اندیشه، آینه شفاف و درخشنده‌ای است و حوادث عبرت‌انگیز، بیم‌دهنده و اندرزگو هستند و برای تأدیب خویش همین بس که از آنکه برای دیگران نمی‌پسندی پرهیزی (کلمات قصار ۳۶۵).

زبان خردمند در پس دل اوست و دل نادان پس زبان وی. بدین‌سان خردمند زبان خود رها نکند تا که با دل خویش مشورت کند و با اندیشه خود رای زند، و نادان را آنچه بر زبان آید و گفته‌ای که به آن دهان گشاید بر اندیشیدن و راه درست را بیرون کشیدن سبقت گیرد و از این‌رو گویی زبان خردمند پیرو دل اوست و دل نادان پیرو

زبان وی. این معنی نیز تأکیدی بر لزوم برنامه‌ریزی و سنجش نتایج در رفتارها و عملیات سازمان‌ها است. مدیر که اخلاق و رفتارش جامعه را می‌سازد، ضروری است به آن ویژگی‌ها و حسن پیش‌تدبیری ملبس باشد (کلمات قصار ۴۰، <http://ugs.nigc.ir/book/nahj3/kalamat>).

امام محمد باقر (ع) در وصف تمامیت کمال، آن را به سه چیز استوار می‌داند: آگاهی و درک در دین (اعتقادات و باورها) صبر و پایداری در مقابل حوادث و مصائب اندازه و برنامه داشتن در زندگی (حسن خرائی، ۱۳۶۶، ص ۳۱).

مدیری که زندگی‌اش نمونه و مدلی از رشد و کمال باشد، قطعاً دارای این چنین ویژگی‌ها خواهد بود. بنابراین مدیر می‌تواند علم و آگاهی نسبت به احکام و فرمان‌های الهی کسب کرده، در راستای تبعیت از آن عمل نماید.

۲.۴. آگاهی و بینش از امور علمی

مدیر سازمان سیاسی باید واجد تجربه و تخصص در وظایف محوله باشد، زیرا وی زمانی می‌تواند به دقایق و اسرار کارها به‌طور کامل مسلط و وارد گردد که از آگاهی علمی مناسبی در خصوص مسئولیت خود برخوردار باشد. نتیجه این ویژگی، ایجاد بینایی و بصیرت توأم با شعور و معرفت در حل و فصل بهتر و سریع‌تر امور است. وی به واسطه معلومات خود به احوال و رفتارهای کارکنان آگاهی کامل‌تری پیدا می‌کند و با هر شخص به میزان عقل، معرفت و شعور و بینایی و علم او برخورد می‌کند و رفتاری مناسب و معقول دارد (علم الناس علی قدر عقولهم).

خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید می‌فرماید:

«علمه البیان»؛ و به او تعلیم نطق و بیان فرمود (الرحمن / ۴).

«الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عِلْمَ الْإِنْسَانِ مَا لَمْ يَعْلَمْ»: آن خدایی که بشر را علم و نوشتن به قلم آموخت و به آدم آنچه را که نمی‌دانست به الهام خود تعلیم داد (العلق / ۴ و ۵).

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: خردمند به کار خود متکی است و نادان به آرزوهای بی‌مایه خود (محمد بن یعقوب کلینی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۳۱).

امام علی (ع) می‌فرماید:

با اندیشمندان فراوان گفت‌وگو کن و با حکیمان فراوان سخن در میان نه؛ آنچه کار شهرهایت را استوار دارد و نظمی را که مردم پیش از تو بر آن بوده‌اند برقرار نما (نامه ۵۳ به اشتر نخعی).

گفتار حکیمان اگر درست باشد، درمان است و اگر نادرست بود، درد (تن و جان) است (کلمات قصار ۲۶۵).

سینه خردمند صندوق راز اوست و گشاده‌رویی دام دوستی، و بردباری گور زشتی‌هاست (کلمات قصار ۶، <http://ugs.nigc.ir/book/nahj3/kalamat>).

امام هادی (ع) می‌فرماید: علم میراثی شایسته و ادب گشاینده نیکویی‌ها و عقل آینه شفاف است.

امام صادق (ع) می‌فرماید: هر که بدون بصیرت عمل کند، مانند کسی است که بیراهه می‌رود و هرچند شتاب کند از هدف دورتر می‌گردد (محمد بن یعقوب کلینی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۲۳).

۳.۴. آگاهی، بینش و بصیرت سیاسی

از دیگر ویژگی‌های مهم مدیر که در خصال مؤمنان نیز آورده شده، زیرکی، تیزهوشی و با سیاست بودن است.

امام علی (ع) می‌فرماید:

در نامه به معاویه: اما آنکه می‌خواهی فریب دهی که (به نام خونخواهی عثمان حکومت شام را به تو واگذارم) فریب دادن به کودک است، برای (نیاشامیدن) بازگرفتن او از شیر.

در نامه به معاویه: من با پی‌درپی پاسخ گفتن به تو و گوش دادن به نامه‌ات رای و اندیشه‌ام را (در اینکه تو نادان و گمراهی و هرگز پند و اندرز به تو سودی نخواهد بخشید و از فتنه و تباه‌کاری دست نخواهی کشید) سست می‌گردانم و فراست و زیرکی خود را به خطا و اشتباه می‌اندازم (در صورتی که پاسخ به تو باید سکوت باشد، پس پاسخ دادن من از جهت ممانعت و اتمام حجت است و بس) و تو هنگامی که با حيله و زرنگی چیزهایی از من می‌طلبی و نامه‌هایی به امر جواب گرفتن به من می‌فرستی، به شخص سنگین خواب‌رفته‌ای می‌مانی که خواب‌های دروغ و پریشان می‌بیند و به شخص سرگردان ایستاده‌ای می‌مانی که ایستادنش او را وامانده و بی‌چاره کرده و نمی‌داند آنچه پیش می‌آید به سود اوست یا به زیانش و تو مانند او نیستی، بلکه او به تو می‌ماند (نهج‌البلاغه، ۱۳۵۱، ص ۱۵۶). بنابراین، امام علی (ع) در برخوردهایش با معاویه هیچ‌گاه هوش، فراست، دوراندیشی خود را نسبت به نیرنگ‌های او از دست نمی‌دهد و این نشانه بینش قوی سیاسی داشتن به جریان‌های اجتماعی است. امام علی (ع) زوال دستگاه مدیریت سازمان و جامعه را در پی راندن صاحبان فضل و دانش می‌داند که یکی از چهار عامل تیره‌بختی و ادبار دستگاه مدیریت و به عبارت

وسیع‌تر، دولت‌هاست. این چهار عامل باعث ایجاد وضعیت نامساعد و تیره‌بختی برای دستگاه مدیریت سیاسی می‌شود (عبدالواحد آمدی، ۱۳۳۷، ص ۱۱۲).

واگذار کردن کارهای اصلی و اساسی که آن را می‌توان در دوری جستن از برنامه‌های استراتژیک و تصمیم‌های فرصت در سازمان سیاسی تلقی کرد.

پرداختن به امور فرعی که در عرصه سازمان، توجه فراوان به امور جاری و سرگرم شدن با تصمیم‌های بحرانی است.

جلو انداختن فرومایگان که نشانه بی‌توجهی به نیات افراد کم‌تخصص و دوری‌گزیدن از شایسته‌سالاری و توجه صرف به روابط ویژه در گزینش افراد است.

پس‌راندن صاحبان فضل و دانش و حکمت، که مصداق آن بی‌توجهی به نظر کارشناسان خبره و نپرداختن به تحقیقات و بهره‌برداری نکردن از نتایج پژوهش‌ها و تجارب دیگران است. از این‌رو مدیری که به هریک از چهار عامل یادشده عمل کند، نشانه ضعف، فقر آگاهی و بینش و بصیرت اوست.

امام باقر (ع) انسان را به شدت از عواقب غفلت برحذر می‌دارد: شما را از غفلت و بیکاری برحذر می‌دارم، زیرا موجب سختی و قساوت قلب می‌گردد (میرزا حسین نوری طبرسی، ۱۳۲۶، ص ۱۳۴).

امام صادق (ع) در ضمن حدیثی از نتایج آگاه بودن سخن به میان می‌آورد: آگاه از اوضاع و زمان خویش هرگز مورد هجوم امور ناگهانی و پیش‌بینی نشده واقع نمی‌شود (محمد بن یعقوب کلینی، ۱۴۸ق، ج ۱، ص ۲۳). همچنین ایشان یکی از راه‌های اداره با تدبیر و سیاست عالی را آگاهی از عیب‌ها و نقایص برای مؤمن می‌داند که چون مدیر در نظام اسلامی مؤمن است، بنابراین از ویژگی‌های مدیر تلقی می‌گردد، لذا می‌فرماید:

«بهترین دوستان من کسی است که عیب‌ها و نقایص مرا به من اهدا کند».

امام رضا (ع) در صفات رهبری می‌فرماید:

«رهبر باید عالم و با سیاست باشد تا بتواند با تدبیر و سیاست عالی خود جامعه را اداره کند و رشد دهد» (محمد باقر مجلسی، ۱۳۴۰ ق، ص ۱۲۶ و ۱۲۷).

بنابراین برخورداری مدیر از آگاهی و بینش درباره احکام و فرمان‌های الهی، امور علمی و نیز امور سیاسی را می‌توان آغاز شناخت دانست که خود شناخت نیز مقدمه پیش‌تدبیری در نظام مدیریت اسلامی است (شکل ۳).

۵. نتیجه

با توجه به مباحث بررسی شده می‌توان برای سازمان‌ها به رهیافت‌های زیر رسید:

برای تضمین حیات درازمدت سازمان‌ها، ترسیم افق بلندمدت برنامه‌ها و پیش‌تدبیری فعالیت‌ها ضروری است.

شناخت محیط آتی و تبیین عوامل مؤثر آن با پیش‌تدبیری امکان‌پذیر می‌شود.

سنجش نتایج و پیش‌بینی عواقب کارها مانع از بروز مشکلات سازمانی می‌گردد.

برقراری نظم، انضباط و هماهنگی در سازمان‌ها و باور به اثربخش بودن پیش‌بینی و سنجش نتایج.

دانش و علم، کارشناسان خبره، و امکانات و تجهیزات، منابع لازم برای پیش‌تدبیری برنامه‌ها و فعالیت‌ها هستند.

برای نزدیکی نتایج پیش‌تدبیری‌ها با واقعیت‌ها، افزون بر لحاظ کردن روابط علیّ داده‌ها، باید آشنایی کافی با سنت‌ها و قوانین الهی خاص، موضوعی، عام و عمومی وجود داشته باشد.

در تدوین سیاست‌های سازمان، مدیران و کارشناسان باید از آگاهی و بینش نسبت به احکام و فرمان‌های الهی، امور علمی و نیز امور سیاسی بهره‌مند باشند.

پیش‌تدبیری بخشی از تدبیر است که در آیات قرآنی آمده است و از این روش می‌توان در تدوین استراتژی‌های عملیاتی و اجرایی بهره برد.

منابع و مآخذ

۱. آمدی، عبدالواحد (۱۳۳۷)، غررالحکم و درالکلم، ترجمه محمد علی بن محمد حسین انصاری قمی، انتشارات محمد علی علمی.
۲. اختری، عباس علی (۱۳۶۹)، مدیریت علمی مکتبی از دیدگاه اسلام، سازمان تبلیغات اسلامی .
۳. الوانی مهدی (۱۳۷۰)، "مدیریت عمومی"، نشرنی.
۴. رضائیان، علی (۱۳۷۰)، "اصول مدیریت"، انتشارات سمت .
۵. حمیدی‌زاده، محمدرضا (۱۳۷۷)، "فنون پیش‌بینی برای علوم مدیریت"، دانشگاه شهید بهشتی جزوه درسی.
۶. حمیدی‌زاده، محمدرضا و همکاران (۱۳۵۸)، الحیاء، تهران.
۷. حکیمی، محمدرضا و همکاران (۱۳۵۸)، الحیاء، تهران.
۸. حرانی، حسن (۱۳۷۶)، "تحف العقول"، انتشارات صدوق.
۹. جعفری، محمدتقی (۱۳۶۹)، حکمت اصول سیاسی اسلام، بنیاد نهج‌البلاغه .
۱۰. سازمان امور اداری و استخدامی (۱۳۶۴)، مدیریت اسلامی شرکت افست .
۱۱. شهیدی، جعفر (مترجم) (۱۳۶۸)، "نهج‌البلاغه"، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی .
۱۲. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، با ترجمه و شرح جواد مصطفوی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام، جلد اول.
۱۳. فیض‌السلام، علینقی (مترجم)، (۱۳۵۱)، نهج‌البلاغه، تهران.
۱۴. قمی، شیخ عباس (۱۳۵۹)، "سفینه البحار" جلد اول.
۱۵. نقوی دامغانی رضا (۱۳۶۹)، "چهل حدیث مدیریت"، سازمان تبلیغات اسلامی .
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۹)، "مدیریت فرماندهی در اسلام"، انتشارات .
۱۷. مجلسی، ملامحمد باقر (۱۳۴۰ق)، "بحارالانوار"، تهران.
۱۸. مک‌گایکن و مویر (۱۳۷۱)، "اقتصاد مدیریت"، ترجمه محمدرضا حمیدی‌زاده، نشر ماجد، فصل ۶ و ۷.
۱۹. نوری طبرسی، میرزا حسین (۱۳۷۶)، "مستدرک الوسائل"، مؤسسه آل بیت، چاپ اول.
۲۰. هرسی پل و کنت بلانچارد (۱۳۷۱)، "مدیریت رفتار سازمانی"، ترجمه قاسم کبیری، نشر ماجد.
۲۱. نهج‌البلاغه، کلمات قصار، رک. <http://ugs.nigc.ir/book/nahj3/kalamat> یادآوری: از مقاله دکتر حمیدزاده بیشترین استفاده شده است.